

GLAGOLSKI OBLICI U MARULIĆEVIM STIHOVIMA I PROZI

Ljiljana Kolenić

UDK: 811.163.42'367.625 : 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Ljiljana Kolenić
Pedagoški fakultet
O s i j e k

Judita Marka Marulića pisana je u stihu, dvostruko srokovanim dvanaester-
cem, ali ima i proznih dijelova. Kao što je općepoznato, *Judita* je ispjevana u šest
libara (Njd. *libro*), tj. pjevanja i sadrži 2126 dvanaesteraca. Prozom je pisana
posveta *Počtovanomu u Isukarstu popu i parmanciru splickomu gospodinu do/m/
Dujmu Balistriliću, kumu svomu, Marko Marulić humiljeno priporuče/n/je z
dvornim poklonom milo poskita*, kratak sadržaj prije samoga pjesmotvora pod
naslovima *Istorija sva na kratko ka se uzdarži u ovih knjigah* i *Ča se u kom libru
uzdarži*, te Marulićeve bilješke uz pojedine stihove.

Marulićevo je prvo hrvatsko djelo prijevod s latinskoga predloška *Od
naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Djelo je ostalo u
rukopisu do druge polovice 20. stoljeća, točnije, prvi je otisak doživjelo tek u naše
doba, 1989. godine. Tu je knjigu za tisak priredio, popratio bilješkama i sastavio
rječnik Milan Moguš, a izdavač je splitski Književni krug. Dok je Marulićeva *Judita*
suvremenim čitateljima bliska, ona je propisana kao obvezatna literatura u školama,
doživjela je brojna izdanja i svoj samostalni rječnik što ga je sastavio Milan Moguš
(Moguš 2001.), *Naslidovan'je* je relativno manje poznato. Djelomice je uzrok tomu
spoznaja da je *Judita* originalno Marulićevo autorsko djelo, a *Naslidovan'je* je
prijevod latinskoga djela *De imitatione Christi*.¹ *Naslidovan'je* je pisano prozom,
sadržaj je nabožan, a govori o tome »kako u duševnome miru proživjeti
ovozemaljski život da bi se, onda, zaslužilo vječno blaženstvo nakon smrti« (Moguš
2001, 2).

¹ O autoru i hrvatskim prijevodima djela *De imitatione Christi* v. Moguš, 1989, 9-37.

O stihu kojim je ispjevana *Judita* kaže Mirko Tomasović: »Poetizacija je, ne zaboravimo, na najvišoj metričkoj podlozi ikad postavljenoj u hrvatskoj poeziji: dvostruko srokovan dvanaesterac, koji su već iskušali 'začinjavci', nadograđen, sukladno zahtjevu *visokog stila* (koji su renesansne poetike propisivale za epiku) u zamašni versifikatorski oblik koji, u biti, traži četverostruku rimu.« (Tomasović 1988, 44) Dakako da tako svečan i zahtjevan stih određuje i način pisanja. Autor *Juditina* rječnika, Milan Moguš, o tome kaže: »Pri čitanju *Judite* jezik se Marulićev čini relativno težak. To zacijelo dolazi otuda što je morao biti stegnut u dvostruko rimovani dvanaesterac čija je ukalupljenost često dovodila do tako neobičnih izričaja ili konstrukcija da ih je i sam Marulić objašnjavao u bilješkama. Drugačiji dojam dobivamo kad čitamo kakav Marulićev prozni tekst, kao što je npr. *Naslidovan'je*, odnosno kad u tekstu *Judite* počnemo promatrati svaku leksičku jedinicu zasebno.« (Moguš 1988, 91.) Kada je Marulić držao da će čitatelju koja riječ iz *Judite* biti nepoznata, on ju je i sam protumačio u bilješkama.² Tako riječ *hiljad* u stihovima *kad zbroji zastupi, piših jih biše tad,/ s kimi se uputi, sto dvadeset hiljad* drži nepoznatom čitatelju, a trebala mu je u tom dijelu zbog stiha i rime, pa je objašnjava bilješkama, gdje piše: »Hiljad je tisuća. Biše piših sto i dvadeset tisuć, konjиков dvanadesete tisuć.« Poznati stihovi *ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,/ a ne skup trikrat troj divička okola,/ pridavši još u broj s kitarom Apola* današnjem čitatelju mogu biti nejasni. Poznato je da se u invokaciji Marulić obraća Bogu za pomoć u pisanju pjesmotvora, a ne muzama i Apolonu, kako je bio običaj u antici. Zanimljivo je zabilježiti da je i Marulić držao da izričaj *trikrat troj* neće odmah biti jasan čitatelju, pa ga tumači: »Tri krat troj. Devet biše božic i meju njimi Apolo s kitarom kih poeti prizivahu na pomoć datanja ali kantanja njih veras.« Kao što je razvidno, mnogo je lakše i samom Maruliću u prozi objasniti ono što je »pisac htio reći« u stihu.

U ovom radu uspoređujem uporabu glagolskih oblika u *Juditi* i *Naslidovan'ju* Marka Marulića. Najprije valja reći da se i u stihovima i u prozi prepoznaje Marulićev stil, kako u odabiru leksika i u frazeologiji, tako i u morfologiji. U tekstu koji slijedi navest ću za to nekoliko primjera.

Prezent

Tvorba je prezenta jednaka u Marulićevim stihovima i prozi.

Glagol *moći* u 3. o. jd. prezenta u *Juditi* glasi 25 puta *more*, a 2 puta *može*, dok je u 1. o. mn. prezenta zabilježen jedan primjer: *moremo*. (Moguš 1988.)³ U *Naslidovan'ju* se glagol *moći* u 3. o. jd. prezenta javlja 93 puta kao *more*, 1 put kao *može*, a u 1. o. mn. prezenta javlja se 12 puta kao *moremo* i jednom kao *možemo*. (Moguš 1989.)⁴ Razvidno je da su oblici sa *r* češći od onih sa *ž* u Marulića, odnosno, možemo reći da su oblici sa *ž* stilski obilježeni. Tako je u oba djela, i u stihovima

² O Marulićevim bilješkama u *Juditi* v. Lučin 1996.

³ Prema *Rječniku Marulićeve Judite* (Moguš 1988).

⁴ Prema *Rječniku Marulićeva prijevoda »Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih«* (Moguš 1989).

i u prozi. Ovdje bih upozorila na to da je Marko Marulić i inače volio varirati oblike kada je to bilo moguće. Ako je u sustavu postojala mogućnost variranja, on je tu mogućnost iskoristio vještinom »raskošna kuhača«. To se vidi i u leksiku. Primjerice, u *Juditi* nalazimo riječi *život*, *življen'je* (=život), *oholast*, *oholija*, *ohol'je*, *oholstvo* (=oholost), *god*, *gode*, *godi*, *godir* (=god) itd. Pa i glavna je junakinja *Judita*, *Judith* i *Judit*, a *Holoferno* je *Holoferne*, *Oloferne* i *Olofernes*. Znamo, najzad, da je i sam Marko Marulić – i *Marulić* i *Marul*.

U variranju različitih oblika Marko je Marulić pokazao »hitro kićenje«, vještinu izmjene. Za 1. o. jd. prezenta Marko Marulić ima i stariji nastavak –u, i noviji, na –()m. U *Juditi* nalazimo ove stihove:

»A sada da t' *stvoru* milost ku t' *obitam*,
i kako t' *govoru*, da t' se ne *izvitam*.«

Ili:

»Tebe humiljeno, Gospodine, *molju*,
pogledaj smiljeno na našu nevolju;
odpusti zlu volju i rabi *Juditi*
pomozi, ka volju tvu *želim* spuniti.«

Ili:

»Ostaviv grad i hram, s životom *bižim* tja,
jer će se dati vam. *Judit se zovu* ja.«

Moguće je ovo pravilno izmjenjivanje oblika na –u (*stvoru/govoru*) i na –im (*obitam / izvitam*) tumačiti rimom i brojem slogova. Međutim, takvih primjera ima dosta i u *Naslidovan'ju*, koje je u cijelosti prozni tekst:

»Čagodir bo *ljubim*, od togaj dobrovoljno *govoru* i *slišam* i od takove stvari priliku sobom domom *nosim* pri sebi.«, »Pusti me malo da *plačem* bolizan moju parvo ner *pojdu* u zemlju tmastu«, »Evo se *priporučam* milosardju tvomu, *pridaju* se u ruke tvoje.«, »Ča su oni virovali, ja *viruju*; ča su oni ufali, ja *ufam*; gdi su oni došli po milosti tvojoj, ja *uzdam* dojtj.«

Iz ovoga zaključujemo da stih nije uzrok izmjene oblika na –u i –()m, nego da je riječ o supostojanju i starijih i novijih oblika u Marulićevo doba. Vještina, međutim, i ljepota kojom Marulić izmjenjuje navedene oblike za 1. o. jd. prezenta, pripada Marulićevoj »umitelnoj sredbi«.

Razlika je između Marulićevih stihova i proze u 2. osobi jd. prezenta glagola *biti*. On u *Juditi* može glasiti *jesi* i *si*, ali pored nenaglasnice *si*, može se javiti još kraći oblik od toga nenaglašenoga oblika, *s'*. Točnije, prema Mogaševu Rječniku (Mogaš 1988.) glagol *si* javlja se 23, a *s'* 20 puta u *Juditi*. U *Naslidovan'ju* nema oblika *s'*. U ovakvim slučajevima doista možemo govoriti o pjesničkoj slobodi ili o diktatu stiha jer se oblik *s'* javlja samo u stihu. I opet valja upozoriti da je Marulić vješt u variranju oba oblika:

»Da ti *s'* nadasve svet, istinni Bože moj,
ti daješ slatko pet, vernim *si* ti pokoj.«

Niječni oblik nenaglašenoga prezenta glagola *hotiti* može i u *Juditi* i u *Naslidovan'ju* glasiti za 2. i 3. o. jd. *ne ć'*. U *Juditi*: »Nitkor ga hajat *ne ć'*«. A u *Naslidovan'ju*: »Mniš more biti da ćeš se nasititi, a *ne ć' moći*.« To je dosta važno primijetiti jer bi se u prvi trenutak moglo pomisliti da je oblik s apostrofom namijenjen samo za pjesnički Marulićev tekst. Podatak, međutim, govori da je oblik *ne ć'* zabilježen u *Juditi* 3 puta, a u *Naslidovan'ju* čak 7. (V. Moguševe rječnike, Moguš 1988. i 1989.) U *Naslidovan'ju* nalazimo i *hoć*: »Odluči i naredi svaka kako *hoć* i kako ti je viditi, i *ne ć'* najti ča ne tarpi ku godir stvar ali dobrovoljno, ali protiv volji; i tako ćeš najti da je vazda križ.«

U *Naslidovan'ju* se, za razliku od *Judite*, često javlja konstrukcija *prez. gl. imiti/imati + infinitiv* u značenju *morati, trebati* odnosno *prez. gl. imiti/imati se + infinitiv* u značenju *treba, valja*. Primjerice: »Istina *se ima iskati* u Pismih svetih, a ne u lipu govoren'ju.« »Sako Pismo sveto s onim duhom *ima se štiti* s kim učinjeno jest.« »*Imamo* parvo *iskati* prud u pismih nego tančinu govoren'ja.« »Čano človik u sebi ali u družih ispraviti ne more, *ima* ustarplivo *podnesti* dokle Bog inako naredi.« »*Nima se vira dati* svakoj riči ni svaokomu nadahnutju.« Takve su konstrukcije i danas uobičajene.

Izbor glagolskih vremena i načina

O tome piše li pisac u prošlom, budućem ili sadašnjem vremenu, odlučuje ponajprije tematika. Biblijska priča o lijepoj udovici *Juditi* koja je spasila svoj narod od nadolazeće pogibelji pisana je uglavnom u prošlim vremenima: aoristu, imperfektu, perfektu i, rjeđe, pluskvamperfektu. Za razliku od *Judite*, *Naslidovan'je* je knjiga koja daje savjet kako u pobožnosti i Božjim zakonima provesti ovozemaljski život. Zato su u *Naslidovan'ju* česti glagolski načini: imperativ i kondicional. Od vremena česti su prezent i futur, što je s obzirom na tematiku i razumljivo.

Imperfekt i aorist u Marulićevoj su *Juditi* česta glagolska vremena za prošlost i u stihovima i u prozi, a tako je i u *Naslidovan'ju*. U Marulićevu kratku sadržaju *Judite* i u posveti dom Dujmu Balistriliću, dakle, većim proznim dijelovima u pjesmotvoru, uglavnom prevladavaju aoristi kada se radi o prošlom vremenu. Navodim primjer iz proznoga dijela (*Ča se u kom libru uzdarži*) u kojem se od vremena rabe samo aoristi:

»Drugo libro: Kada Olofernes *projde* s vojskom; kih poda se *podbi*; *pride* u Gabu; *bi* strah u Jerusolim; *pozlobiše* Akiora veziri jer istinu govori od naroda jerosolimskoga.«

Priča o *Juditi* počinje stihovima:

»Grad veli Egbatan *sazida* i *sredi*
kralj hvale pohvatan, Arfaksat od Medi;
pokol jur *pogledi*, da vlada narodom,
preza svoje zledi kih *podbi* pod sobom,

mnjaše da ni robom, no moćju od ljudi...«

Kao što se vidi, prevladavaju aoristi i imperfekt (*mnjaše*).

Često se aorist i imperfekt javljaju kao prošla vremena i u *Naslidovan'ju*, gdje čitamo:

»Ja sam ki sam stvorio svih svetih, ja *darovah* milost, ja *dah* slavu, ja znaju svakoga dostojanstvo. Ja *pritekoh* njih u blagoslove slatkosti moje. Ja sam znao obranih parvo vika, ja jih *obrah* od svita, a ne *obraše* oni prija mene. Ja jih *zvah* po milosti, *pritegnuh* po milosardje. Ja *privedoh* njih po napastih razlicih. Ja jim *poklonih* utišen'ja mnoga, ja jim *dah* da napriduju do konca. Ja *ukrunih* njih uztarpin'jem.«

U navedenom se ulomku lijepo vidi kako Marulić i u proznom tekstu vješto upotrebljava prošla vremena. Prevladavaju aoristi (*pritekoh*, *obraše*, *pritegnuh*, *privedoh*, *poklonih*, *ukrunih*) i imperfekti (*darovah*, *dah*, *obrah*, *zvah*), ali imade i perfekta (*sam stvorio*, *sam znao*), te prezent (*daju*).

I u *Juditi* i u *Naslidovan'ju* prošlost se izražava i perfektom. Glagolski pridjev radni za jedninu muškoga roda u *Juditi* uglavnom završava na *l*, posebno u stihovima:

»Ni jakost tvoja, vim u mnoštvo nikih ljud',
ni oružja ni s tim u barzih konji trud,
da u volje tvoje sud, kim *si* vazda *nižil*
svaku oholu ćud, humiljenu *višil*.
Vazda *s'* milostiv *bil* i tisih molitav
vazda *si uslišil*: ti sada uslišav
rabu tvoju, postav rič u ustih mojih,
u sarcu razum prav, moć u rukah ovih.«

Ili:

»Da vazda pravednih Bog *jest obaroval*
I još po smarti njih vičnji njim život *dal*,
Tako ni *pušćal* Akior da zgine,
U nevoljah *upal* zacića istine.«

U proznim dijelovima *Judite*, međutim, glagolski pridjev radni kao dio perfekta, češći je s prijelazom *l* u *o*. Tako već u posveti čitamo »jer inoga uzdarja od vas ne išćem nego ko *sam* vele od pri *našao*«, a i u Marulovim bilješkama takav je oblik glagolskoga pridjeva radnog: »Simon je *bio* jedan od sinov Jakoba...«, »Ovo je *bio* Polidektes, kralj od Serifa otoka...«, »Saki jest *bio* niki narod u Persiju...«

Glagolski pridjev radni

Iako u Marulićevim bilješkama u *Juditi* nalazimo često glagolski pridjev radni na *o*, kao što je navedeno u prethodnom odlomku, ima primjera i na *l*: »Da *bi*, di, ovu *vidil*, ali se ne *bi boril*, ali *bi se vargal* da ostavi nju, a pojde za ovom.«

Upozoriti je ovdje da se u navedenim primjerima glagolski pridjev radni javlja u složenom glagolskom načinu kao dio kondicionala, a ne perfekta. U svim navedenim kondicionalima u bilješkama *Judite* glagolski je pridjev radni na *l*.

U *Naslidovan'ju*, koje je u cijelosti prozni tekst, glagolski pridjev radni za jedninu muškoga roda uglavnom završava na *o* u svim vremenima i načinima: *jest tarpio, izkao je, jesam bio, je učinio, rekao sam, naučio sam, znao si, bih bio mučao, bi ne iskao, bi ne zahodio, bi odvargao, bi ne odlučio, prostro*. Za razliku od stihova u *Juditi*, u prozi *Naslidovan'ja* uporaba glagolskoga pridjeva radnoga za jedninu muškoga roda rijetka je sa završnim *l*: *sam slišal, si izrekal*. Možemo reći da je takav glagolski pridjev radni u *Naslidovan'ju* iznimka. Pored glagolskoga pridjeva radnog u jednini muškoga roda, i imenice u *Naslidovan'ju* mogu biti s prijelazom *l* na kraju sloga u *o*. Tako nalazimo *djavao, pogibio, pečao, pakao*. Neke se javljaju i sa završnim *l* i s prijelazom završnoga *l* u *o*. Tako prema Moguševu rječniku *Naslidovan'ja* (Moguš 1989.) imenica se *pogibil* javlja 8 puta, a *pogibio* 2 puta, potvrda za *pečal* ima 14, a za *pečao* 4, za *pakal* 7, za *pakao* 2, dok se, primjerice, *djavao*, javlja samo u tom obliku. U *Juditi* pak, javlja se samo *pečal, pogibil*. Za imenice *djaval* i *pakal* jedna je potvrda u *Juditi*, i to u kosim padežima, pa ne možemo sa sigurnosti tvrditi kako one glase u Njd. Budući da u *Juditi* u imenica *l* na kraju sloga u pravilu ne prelazi u *o*, držimo da je u Njd. *djaval, pakal*. Valja ipak upozoriti na poznati primjer iz stihovanoga dijela *Judite, s mnoštvom svojih sio*, gdje je *sio* Gmn., dakle, zabilježena je imenica s prijelazom *l* na kraju sloga u *o*. Takvi su primjeri u stihu vrlo rijetki. Na jedan takav Marulićev dvostih u *Juditi* upozorava Milan Moguš. Dvostih glasi: »Krov ki je sad cio, stukši ga razvrići,/ mečem svojih sio oltar tvoj prisići.« Milan Moguš s pravom tvrdi: »Da bi u prvome dijelu stiha ostvario cjelinu od šest slogova, Marulić mijenja čakavski oblik *cil* 'cijel' u štokavski *cio* (jer bi s riječju *cil* bilo pet slogova), a da bi pak ostvario rimu sa *cio*, mijenja čakavski genitiv plurala *sil* (od *sila*) u nepostojeći štokavizirani oblik *sio* (umjesto pravilnoga *stila*).« (Moguš 2002, 19.) Moguševu je mišljenje, dakle, da u stihu Marulić pribjegava takvim oblicima imenica i pridjeva s prijelazom *l* na kraju sloga u *o* zbog broja slogova i rime. Na kraju zaključuje: »Nije to jedini primjer štokavskoga posuđivanja u Marulićevim djelima, pa ni u *Juditi* (uspor. npr. zamjenicu *tko*), ali pokazuje Marulićevu slobodu u odabiru onih izričaja koje je smatrao hrvatskima. To pokazuje da je Marulić imao jezik u svojoj vlasti, da nije zamuckivao kad je odlučio »*sih dan svetih korizmenih*« prije pet stotina godina pretočiti biblijski tekst o *Juditi* u svoju pjesničku verziju. Obrnuto, Marulić bijaše klasikom umjetnosti riječi.« (Moguš 2002, 19.)

Dok se u stihu takvi primjeri javljaju kao pojedinačni, u prozi su oni česti. Možda je zanimljiv primjer iz *Naslidovan'ja* Marulićev prijevod Iv 3, 29: »Prijatelj nevistca ki stoji i sliša s *veseojem* se veseli cića glasa nevistca.« Imenica *vesel'je* u ovoj je rečenice u Ijd. s. r. Marulić pogrješno, želeći i u ovom primjeru provesti prijelaz *l* na kraju sloga u *o*, piše *veseojem*, a ne *vesel'jem*. Dakle, opet možemo govoriti o »nepostojećem štokaviziranom obliku«, samo je broj potvrda veći. Naime, imenica *veseojem* u *Naslidovan'ju* se javlja još 5 puta, dok se imenica *vesel'je* u istom djelu javlja 35 puta. (Moguš 1989.) Mogli bismo i ovdje govoriti o

Marulićevu stilu variranja. Pridjevi i prilozi u *Naslidovan'ju* također su zabilježeni s prijelazom *l* u *o* na kraju sloga, primjerice *pečaon* (=brižan), *pečaonije*, *osiono* (=silovito), *veseo*. Dok se *pečaoni* može pojaviti i kao *pečalni*, prilog *pečaono* javlja se samo tako. (V. Moguš 1989.) Zanimljivo je da se *veseo* javlja samo u tom obliku, a za *osiono* je zabilježena samo jedna potvrda. U *Juditi*, pak, javlja se samo *pečalan*, *vesel*. Za treći primjer, prilog *osiono*, nema potvrde u *Juditi*. Držimo li prijelaz *l* na kraju sloga u *o* štokavskom osobinom, mogli bismo reći da Marko Marulić, koji piše splitskom čakavskom stilizacijom, u prozi ima nešto oblice štokavskih elemenata nego u stihu. U stihu, kao što je već rečeno, takvi se oblici javljaju zbog rime i broja slogova, i u pravilu su to »nepostojeći« štokavizmi. Poznato je da su hrvatski pisci od najranijih vremena rabili elemente ne samo temeljne narječne stilizacije, na kojoj su pisali, nego i drugih hrvatskih narječja. Valja upozoriti da ni Marko Marulić nije u tome iznimka.

Imperativ

Premda i u *Juditi* ima dosta imperativa, dakako, uglavnom u dijalogima, u *Naslidovan'ju* velik broj odlomaka započinje imperativom. To je razumljivo jer autor daje savjete kako proživjeti ovozemaljski život u skromnosti i poštenju i svim kršćanskim vrijednostima. Stoga je obraćanje čitatelju izravno, dakle, često u 2. o. jd.:

»Obrati sam k sebi oči tvoje ter se čuvaj suditi družih dila.« »Išći podobno vrime u kom nastojiš k sebi...«

Često se ispred ili iza glagola u imperativu javlja i imenica u vokativu: »*Sinu*, ne budi iziskavac ni nosi tašće pečali.« »*Prosvitli* mene, *dobri Isuse*, zrakom vičnje svitlosti...« »*Gospodine Bože*, *sveti otče*, *budi* sada i uvide blagoslovljen!«

I u *Juditi* i u *Naslidovan'ju* za 3. o. jd. imperativa rabi se stari oblik koji je jednak s 2. o. jd. imperativa. Tako u *Juditi* čitamo: »*udahni* duh pravi u mni ljubav tvoja«; »*Boga* svak, reče, *slav*«; »svaki prid grad *stan*, da još ne *poj* doli/ ni se sa mista *gan*, ni *kreni* dotoli« itd. A u *Naslidovan'ju*: »ništar ti *ne budi* veliko«; »*ne budi* ti teško«; »*budi* misao tvoja i molitva tvoja upravljena«; »*potici* kako rosa besida tvoja«; »Tvoja volja *budi* moja, i moja volja vazda *nasliduj* tvoju i s tvojom *budi* u svem skladna«. U *Naslidovan'ju* sam zabilježila i primjere 3. o. mn. imperativa koji je jednak s 2. o. mn.: »*Hvalite* tebe svi puci i jezici s velikom radostju«; »*Ostanite* prid licem tvojim, prislatici gospodine moj, nebo i zemlja i sva ureha njih...«

Oblici imperativa s *neka* vrlo su rijetki za 3. o. U *Juditi* je primjer: »*Neka* svitlost tva *zna*...«

Futur I.

Futur se tvori u Marulića od nenaglašenoga ili naglašenoga prezenta glagola *hotiti/htiti* i infinitiva glagola sa ili bez završnoga *i*. Primjeri iz *Judite*: *će pobiti*, *služit ćemo*, *potisnut će*, *reć ćeš*, *hoću govoriti*, *hoće biti*, *rasarditi hoće*, *poznati*

ćeš, reć ćeš... A u *Naslidovan'ju*: *će biti, će moliti, plakati će, slišati ću, hoće najti*. Može se reći da nema razlike u tvorbi futura I. u Marulićevim stihovima i prozi. Rečeno je već da je često glagolsko vrijeme u *Naslidovan'ju* futur. Nalazimo cijele odlomke ispisane u futuru. Tako u poglavlju pod naslovom *Od suda i od muk grišnikov* čitamo:

»Tada *će se poznati* da je bio razuman na saj svit ki je ne hajao biti daržan smaman i pogardjen za ljubav Isukarstovu. Tada *će biti* ugodna svaka nevolja dobrovoljno tarpina, a svaka nepravda *zatisnut će* usta tvoja. Tada *će se veseliti* svaki duševan, a *plakati će* svaki neduševan. Tad *će se veće radovati* svaka put pokorna i trujena, ner da bi vazda hranjena u svakih razkošah. Tada *će se svitliti* ruho poniženo, a *potamniti će* svita plemenita. Tad *će biti* veće hvaljena kućica ubogoga ner zlata polača bogatoga. Tad *će veće prudit* stanovito uztarpin'je nego sve mogućstvo segaj svita...«

Ovdje valja uočiti ritmično ponavljanje *tada/tad* na početku svake rečenice po čemu se vidi da je Marulić vrhunski majstor i u prevođenju. Odlomak podsjeća na zapis popa Martinca:

»Tagda že poběžđena bisi čest krstjanska, tagda že uhitiše bana hrvatskoga jošće živuća, tagda že ubiše kneza Ivana Frankapana, tagda otpeľjaše kneza Mikulu Frankapana, tagda že ubiše bana jajačkoga.«

U Martinčevim rečenicama prevladavaju aoristi, ali ritam proze je sličan. (V. o frekventnom ponavljanju »na početku svakog govornog segmenta« u zapisu popa Martinca u Hercigonja 1975, 414.)

Valja upozoriti na razlike u tvorbi futura I. u Marulićevim djelima i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. U Marulićevom jeziku u futuru I. infinitiv glagola ne mora biti na *ti* iza nenagl. prezenta glagola *hotiti* (=htjeti), odnosno ne mora biti na *t* ispred nenagl. prezenta glagola.

Futur II.

Futur II. u *Juditi* tvori se od dvovidnoga prezenta glagola *biti* i infinitiva glagola: *budu rit, znat budu, budu teći, cvasti budu*. Tvorba pomoću dvovidnoga prezenta glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga mnogo je rjeđa u *Juditi*, iako Marulić ima i pokojni takav pridjev: *budu zgrišili*. Tvorba futura II. u *Juditi* ista je s tvorbom u *Naslidovan'ju*, pa možemo reći da se općenito futur II. u Marulićevim djelima tvori pomoću dvovidnoga prezenta glagola *biti* i infinitiva glagola, te mnogo rjeđe i dvovidnoga prezenta glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnoga. Primjeri su iz *Naslidovan'ja*: *bude biti, moći budeš, ne moći bude, hotit bude*, odnosno *bude zamotao*.

Glagolski prilog sadašnji

Glagolski se prilog sadašnji u *Juditi* tvori ne samo na –ći, nego i na –e, –je. Dakle, uz oblike *plaćući, čtujući, čuvajući, zovući, hoteći, tišući* i sl., nalazimo u *Juditi* i *govore, gledaje, obhode*. Osim toga, glag. pril. sad. može biti osim na –ći i bez završnoga i: *zatvaruć, videć, hituć, moguć, hteć*. Glag. pril. sad. u stihovima *Judite*:

»Hotinja putena usteza *posteći*,
strunami pletena vričića *noseći*,
tege li *težeći* da ni telu pokoj,
almuštva *čineći* skupščini uboškoj.«

»*Govore* toj, linost s njom pojti nimiše,
gledaje nje svitlost, svi se zamamiše.
Kud se obratiše, *hode* meu vojskom,
svim oči zaniše, svaki zarča za njom.
Greduć upravo stazom, dojdoše k šatoru...«

Rijetko se glagolski prilog sadašnji tvori na –će: *kućeće, videće*.

Glag. pril. sad. javlja se i u Marulovim bilješkama u *Juditi*, i što je zanimljivo primijetiti, samo na –ći, što bi upozoravalo na činjenicu da u proznom tekstu autor svjesno ili nesvjesno nema stare oblike na –e: *hteći, videći, moleći, boreći se, gledajući, hoteći, budući, koljući*... I u posveti dom Dujmu Balistriliću, kao što je poznato, glag. pril. sadašnji završava na –ći jer je i ovdje riječ o proznom tekstu: *privračajući, čtući, hoteći, darijući, loveći, naslidujuć*.

U *Naslidovan'ju* je glagolski prilog sadašnji na –ći, što znači da je stari oblik na –e u prozi izostao. Zabilježiti je nekoliko primjera iz *Naslidovan'ja*: *znajuć, noseći, govoreći, speći, radujuć se*. Glagolski je prilog sadašnji kao oblik zastupljeniji u *Juditi*, ali našlo bi se nekoliko rečenica koje obiluju glag. pril. sad. i u *Naslidovan'ju*: »Zaisto sam sebe zlo *ljubeći* pogubih se, a tebe samoga *iščući* i čisto *ljubeći* sebe i tebe zajedno najдох.«

Upozoriti je da ovdje ne govorimo o glagolskom pridjevu (sadašnjem), koji se u Marulićevim djelima sklanja i ima rod i broj. Dajem primjer takvih glagolskih pridjeva iz *Naslidovan'ja*: »Nastoj poni sartce svoje odkinuti od ljubavi stvari *vidućih* i pristaviti ga na stvari *neviduće*.« »Ne očituj svakomu sarce tvoje, da imij dugovan'je tvoje s človikom razumnim i *bojućim* Boga.« »Uzdarži sartce slobodno gori k Bogu uzvišeno jer nimaš ovde grada *tarpeća*.« Poznato je da su se u prošlosti do kraja 19. stoljeća participi sklanjali kao pridjevi, pa sklonidba ovakvih primjera nije rijetkost niti na početku 16. stoljeća.

Glagolski prilog prošli

Glagolski se prilog prošli u *Juditi* tvori na –vši/-avši (*veselivši, dobivši, ubivši, postavivši*), ali osim tih tvorbenih dočetakâ javljaju se još –v (*kušav, porubiv, pobiv, prikriv, stav, ponasmihnuv*), –ši (*odašadši, vargši, stargši, ponesši*), –Ø (*prišad, potarp, popust, vazam, vid, postup, snam*). Glagolski prilog prošli u stihovima:

»To *rekši* dviže ram i na nogah *postup*,
ter muče bičag *snam* ki višaše o stup,
podri ga, kičmu *zdup* Oloferna jednom,
a drugom rukom *lup* kla, skube objednom.«

»Ne *dav* nogam pokoj, *projdoše* vas okol,
premda jim biše *znoj*, *obvartoše* prodol.
Kako kada sokol uhvati lovinu
zavje se više skolj, side na visinu,
ne *pustiv* živinu iz nohat, ku je jal...«

Glagolski prilog prošli u *Juditi* javlja se i u bilješkama u svim navedenim oblicima: *uhitiv*, *skupiv*, *pridavši*, *čuvši*, *vidivši*, *došad*, *zagledav*, *pristavši*, *našad*, *odašadši*, *zakameniv se*, *posadiv*...

U *Naslidovan'ju* glag. pril. prošli nije tako čest kao u *Juditi*. Razlog je tomu i taj što je u *Naslidovan'ju* često sadašnje i buduće vrijeme, a u *Juditi* prošlo. Dakle, našla sam glag. pril. prošli na –vši (*izagnavši*, *iskavši*, *imavši*) i na –ši: *vazamši*. O glag. pril. proš. u *Juditi* v. Gabrić-Bagarić 1995.

Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt se u *Juditi* tvori pomoću imperfekta glagola biti i glagolskoga pridjeva radnoga. Tako u *Juditi* čitamo: *prošal biše*, *biše bil*, *bihu zaspale*, *biše sagrišil*. Kao što je već upozoreno, glagolski pridjev radni u jednini muškoga roda u proznim dijelovima *Judite* često završava na *o*, a u stihu na *l*. Tako u proznim dijelovima *Judite* (upravo bilješkama) nalazimo primjere: *biše poslao*, *biše ostao*, *dao biše*, *biše jimio*, *biše prostro*, *biše donio*. U *Naslidovan'ju* se pluskvamperfekt može tvoriti kao i u *Juditi* (*izkrivila biše*), ali i pomoću perfekta glagola biti i glagolskoga pridjeva radnoga: *bio želio*, *bili naučili se*. Zanimljivo je primijetiti da način tvorbe pluskvamperfekta pomoću imperfekta glagola biti i glag. prid. rad. ima i prvi hrvatski gramatičar Bartol Kašić, dok drugi način tvorbe pluskvamperfekta, tj. pomoću perfekta glagola biti i glag. prid. rad. ni Kašić ne bilježi.

Kondicional I. i II.

Kondicional I. i II. tvori se i u *Juditi* i u *Naslidovan'ju* isto kao i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, s napomenom da glagolski pridjev radni u jednini muškoga roda u prozi često završava na *o*, a u stihu na *l*, kao što je već upozoreno. Kao primjer navodim rečenicu iz *Naslidovan'ja* koja obiluje kondicionalima: »Ako *bih znao* svaka ka na sviti jesu, a da *bih ne bio* u ljubavi, ča *bi mi prudilo* polag Boga, ki me hoće suditi po dili.«

Zaključak

U članku se uspoređuju glagolski načini i vremena u Marulićevim hrvatskim stihovima i hrvatskoj prozi. Usporedba je izvedena na tekstu *Judite* i *Naslidovan'ja*. Po uporabi glagolskih vremena prepoznatljiv je Marulićev stil »hitra kićenja« koji

se ogleda i u variranju starih i novih oblika. Najbolji su primjeri za to nastavci za 1. osobu jednine prezenta, gdje se često u istoj rečenici pravilno izmjenjuju oblici na –u i na –(o)m. Razlika je između stiha i proze uglavnom u tome što glagolski pridjev radni za jedninu muškoga roda u stihovima *Judite* završava najčešće na *l*, a u *Juditinim* proznim dijelovima i u *Naslidovan'ju* na *o*. Glagolski prilog sadašnji pokazuje slično stanje: dok u stihu supostoje stari i novi oblici, proza uglavnom bilježi novije stanje. Zaključiti je da se glagolska vremena i načini u Marulićevoj prozi, za razliku od stihova, općenito tvore novijim nastavcima. Hrvatski su pisci od najranijih vremena u svojim tekstovima rabili uz osnovno narječje i elemente ostalih dvaju. Marko Marulić piše svoja hrvatska djela čakavskom narječnom stilizacijom, a u leksiku ima i kajkavizama. (V. npr. Moguš 2002, 19.) Glagolski pridjev radni u jednini muškoga roda na *o* uglavnom u Marulićevoj prozi može govoriti i o elementima štokavskoga narječja.

LITERATURA

- Gabrić-Bagarić, Darija: »O nekim problemima razvoja glagolskoga priloga prošlog na primjerima Marulićeva jezika i jezika njegovih suvremenika«, *Filologija* 24-25, Zagreb 1995, 135-140.
- Hercigonja, Eduard: *Srednjovjekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti, knj. 2, Libar-Mladost, Zagreb 1975.
- Kolenić, Ljiljana: »Glagolski oblici u Kašićevoj gramatici i Marulićevoj Juditi«, *Drugi hrvatski slavistički kongres*, Zbornik radova I, 103-110.
- Lučin, Bratislav: »O marginalnim bilješkama u Juditi«, *Colloquia Maruliana V*, Književni krug, Split 1996, 31-55.
- Marulić, Marko: *Judita*. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš, Književni krug, Split 1988.
- Marulić, Marko: *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih. Prijevod djela »De imitatione Christi«*. Priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš, Književni krug, Split 1989.
- Moguš, Milan: »Napomena o ovom izdanju i o rječniku Marulićeve 'Judite'«, u knjizi M. Marulić: *Judita*, Književni krug, Split 1988, 83-95.
- Moguš, Milan: *Rječnik Marulićeve »Judite«*, u knjizi M. Marulić: *Judita*, Književni krug, Split 1988, 203-319.
- Moguš, Milan: »O hrvatskim prijevodima De imitatione Christi, osobito o Marulićevu«, u knjizi M. Marulić: *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*, Književni krug, Split 1989, 9-39.
- Moguš, Milan: »Rječnik Marulićeva prijevoda 'Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih'«, u knjizi *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*, Književni krug, Split 1989, 231-371.

- Moguš, Milan: »Prigodno slovo o Marulićevu *Naslidovan'ju* (U povodu 500. obljetnice dovršetka Marulićeva prijevoda djela *De imitatione Christi*)«, *Mogućnosti* 4/6, Književni krug, Split 2000, 1-9.
- Moguš, Milan: *Rječnik Marulićeve »Judite«*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2001.
- Moguš, Milan: »Marko Marulić – otac hrvatskoga književnoga jezika (O tropletu Marulićeva hrvatskoga jezika)«, *Colloquia Maruliana*, Književni krug, Split 2002, 15-20.
- Tomasović, Mirko: *Pjesničke i poetičke osobitosti Marulićeve »Judite«*, u knjizi Marko Marulić: *Judita*, Književni krug, Split 1988, 9-47.

Ljiljana Kolenić

VERB FORMS IN MARULIĆ'S VERSE AND PROSE

The paper compares the verb modalities and tenses in Marulić's Croatian verse and Croatian prose. The comparison is carried out on the text of Judith and the *Naslidovan'je*. In terms of the use of verb tenses, Marulić's style of "rapid decoration" is recognizable and can be seen in the way he varied the old and the new forms. The best examples are in the endings for the first person singular of the present tense, where in the same sentence he often alternates forms ending in *-u* and in *-(o)m*. The difference between the verse and the prose is largely in that the active past participle for the masculine singular in the verses of Judith most commonly ends in *l*, and in the Judith prose works and in the *Naslidovan'je* in *o*. The present participle shows a similar situation: while in the verses the new and old forms exist side by side, the prose largely records the new version. It can be concluded that verb tenses and modalities in Marulić's prose, unlike in his verse, are in general formed with the new suffixes.

Croatian writers from the earliest times have used in their texts not only the basic dialect but elements of the other two as well. Marko Marulić wrote his Croatian works in the Chakavian dialectical stylisation, but in his lexis he has certain Kaikavian elements. The active past participle in the masculine singular ending in *o* mainly in Marulić's prose can testify to elements of the Shtokavian dialect as well.